

A SZÉKELYUDVARHELYI KÓDEX.

(Második, bef. közlemény.)

IV. A kódex példái.

A Székelyudvarhelyi kódexben több példa van, mint a *Példák könyvében*. (Igaz, hogy emez eredetileg csak része volt egy nagyobb kódexnek.) Van e példák közt több olyan, mely a legszínesebb ismert változat fordítása, sőt olyan is, amely túltelez minden eddig ismert vagy a szakirodalomban emlegetett változaton. Legtöbbjüknek könnyű kijelölni helyét a középkor egyetemes példaanyagában; csak néhány van, amelynek pontos megfelelője egyelőre tartalmi tekintetben sem ismeretes.¹

Kódexünknek három fejezetében a halálról és a szerzetből való kitérésről szólón kívül vannak példák a szerzetesi engedelmességről szólóban is. Ez utóbbi, a példákon kívül csak néhány mondatra terjedő s igazán jellemzőt nem tartalmazó szöveg közvetlen forrása egyelőre meghatározatlan. Több mondata megvan a *Summa de virtutibus et vitiis* 'De iustitia' c. szakasza 10. részének ('De obedientia') 1. és 2. fejezetében. Pl. «Az szent engedelmesség nem egyéb, hanem az tulajdon akaratnak jó igyekezettel való megtagadása tévén az ő fejedelmének poroncsolatját» ~ «Obedientia est spontaneum et rationale propriae voluntatis abnegatio... voluntas faciendi praeceptum vel mandatum superioris.» — «Az engedelmesség embert helhez tet igen nagy magasságos állapatra, mind itt ez világon és mind az máson, mert úgymond Urísten Moysesnek egy könyvében: ha engedelmes leendsz az te uradnak, Istenednek ő beszédinek, feljebb magasztal tégedet minden népeknél.» ~ «Obedientia ponit hominem in excellentissimo statu et in praesenti et in futuro. Primum ostenditur Deutero. XXVII. Si audieris vocem domini Dei tui, faciet te dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus.» Hogy a magyar szöveg mégsem a Peraldus-féle fejte-

¹ Egész kódexirodalmunk példaanyaga megérdemelné, hogy legalább összehasonlító jegyzéküket a közismert változatoktól eltérőknek vagy ismeretlen eredetűeknek fordításával a külföld számára hozzáférhetővé tegyék, mint ahogyan Katona Lajos Pelbárt példáival tette.

getés kivonata, arra mutat a mindjárt az utóbbi idézet után következő példa: Peraldus is itt mondja el, de a magyar szöveg a *Vitae patrum*éhoz áll közelebb. A közvetlen forrás valószínűleg valamely Peralduséval rokon erkölcstani munka, regulamagyarázat vagy beszéd.

A kódex példáit az alábbiakban fejezetek szerint, de folytatólagos számozással sorolom fel, sokfelé előforduló példákkal kapcsolatban csak azokra a párhuzamokra utalok, amelyek a közvetlen forrást vagy a példa útját kódexünkig világítják meg.

A) A halálról:

1—2. (242. l.) Nagy Sándor megsebesülése és halála. (V. ö. Király György, IK. 1918. 139. l.) Itt szinte rajtakapjuk a kódexíró, amint az előtte álló szöveget emlékezetből egészíti ki. Pelbártnak sokak hamis reménykedését emlegető szavait fordítván, eszébe jut az, akit a középkor irodalma legtöbbet emleget és énekel meg a halál kérlelhetetlen egyetemességének példajaként s akiről a második részletet Pelbárt is elmondja valamivel utóbb a halál helyének kiszámíthatatlanságával kapcsolatban. (Nam magnus Alexander credebat posse toti orbi dominari diutius et tamen mortuus est in adolescentia... non gladio, sed veneno. Insuper occisorem suum per somnium vidit, et tamen non locum mortis nec occisorem famulum suum declinavit Deo disponente» V. ö. «Bizonyába sokan hiszik vala és jelesben a nagy Alexander hosszan élhetni és mend e teljes világon békességgel uralkodni... és ő ifjúságában hala meg, nem törrel, de mérőggel, és az ő gyilkosát álmába meglátá és isteni szerzésből sem a halálnak helét, sem az ő gyilkosát el nem távoztatá.») Hogy Nagy Sándornak megsebesülésekor mondott szavait emlékezetből idézte, azt a szövegbe való beiktatás módja is, Homeros téves említése is valószínűvé teszi. Lehet, hogy a *Historia de proeliis* olvasta valamikor; ebben van meg mind a négy eset, amelyet Nagy Sándorral kapcsolatban említ.

3. (244. l.) A császárkoronázás példája Alamizsnás Szent János éle éből. A Lukinich említette *Vitae patrum*-beli változatban s utóbb is legtöbbször a mi szövegünkötől eltérően a koronázás szertartásának állandó részeként szólnak a halálra való emlékeztetés e módjáról, a szenttel kapcsolatban, aki maga eltanulta. Pelbárt is említi (*De tempore, Aestivalis*, 26B), de a legközelebb álló szöveget Michael de Ungaria VIII. beszédéből ismerem. (Hogy ez valóban kódexünk közvetlen forrása volt, az még inkább kitűnik a 7. példából):

...űgymond az alamizsnás szent János az ő életiben, hogy vala némienemű c-ászár, ki az ő koronázásának utánna ezt szerzé, hogy mentül jobb

...refert Joannes Eleemosynarius in vita sua, quod fuit quidam imperator, qui post coronationem suam ordinavit, quod artifices sepulchri sui

lakásába mikor volna, tehát akkoron az ő koporsójának kőműves mestőri hoznának ő eleibe különb különb színű márván köveket és ezt mondanáják őneki: «Ő felségős császár, a halál bizonytalan, azért válaszd el, minegü színű márván kőből akarod a te koporsódat vullanod.» És ezt ezokért tőtte vala, hogy az ő halálának napját mindenkoron elméjében vullanája, és hogy az ő országának népét alázatossággal bírálja.

portarent coram illo lapides mar-
moreos diversi coloris et dicerent sibi:
O imperator, elige, de quo genere
lapidis vis habere sepulchrum tuum.
Et hoc fuit factum de hac causa, ut
haberet in sua memoria diem mortis
suae, ut humiliter gubernaret populum
regni sui.

4. (U. o.) «amaz nagy Zoltán (Saladin!) királyról. Nagyon elterjedt példa, Pelbártnál is megvan, Herolt *Promptuarium*ában is, de név említése nélkül (T. VII.). A magyar név oly latin eredetire mutat, amelyben Soldanus a név alakja: Jacobus a Vitriacónál rangja ez Sarahadinnak (szultán; a magyar szót is köznévknek hitte Simonyi Zsigmond: Nyr. 1906. 10 l. és a kódex külön kiadásánának XI. l.) De pl. Bromyard *Summa praedicatorum* a 'Mors' címszavának 123. pontjában («magnus ille Soldanus») névként áll, mint a magyarban.

5. (245. l.) A halálra emlékeztető képek példája bizonyára közvetlenül Herolt *Promptuarium*ából való, ahol 'Mors' címszó alatt található. Klapper, aki egy XIII. századi kéziratból közölte, nem is említ Herolton kívül más párhuzamot (*Exemplum aus Handschriften des Mittelalters*. 1911. 24. sz.)

... úgy olvastatik néminemű vitézről, ki az ő ágya mellett a falba két képöket csenáltatott vala és mestőrséggel kétfelől az ágyon két zöndülést tesznek vala. És mikoron fordítja vala őmagát jobb oldalára, ebből megindultatik vala az jobb felől való kép és ezt kiáltja vala mondván: halál. És mikoron kedég fordítja vala magát az baloldalára, tehát a másik kép es megindultatik vala és ezt mondja vala: pokol. És ezt annakokáért tőtte vala, hogy a halálnak keserűségét és a poklot mindenkoron szemeinek előtte vullanája.

Promptuarium exemplorum, M 51.
Quidam miles, de quo legitur, quod
juxta lectum suum fecit duas ima-
gines in pariete ex utraque parte
lecti magistraliter in duabus zonis,
et quando vertebat se ad dextrum
latus, trahebatur zona et ex hoc
movebatur imago et clamabat: mors.
Quando autem vertebat se ad sini-
strum latus, tunc imago illa dicebat:
infernus. Et hoc ideo fecerat, ut mor-
tem et infernum semper memoria
haberet.

6. (246. l.) A Nagy Sándor kezétől elesett indiai király (Porus) példája. V. ö. Király, i. h. Kódexünk Nagy Sándor Pelbárt elmondotta példájának helyébe iktatta, minthogy azt egy másik kapcsán már előbb elmondta (2.), s hozzátesz még röviden két bibliai példát is.

7. (U. o.) A kolostorba vonult királyfi (itt Hugo doctor) példája. E példa már Caesariusnál és Jacobus a Vitriacónál

változatból lett hibás olvasás és a nagy nevekhez fűzés is megvan, de körülményesebb előadásban és, ami legfontosabb, név említése nélkül, Stephanus de Borbone Vignory épen lovaggá ütött ifjú urát jelöli meg az eset hőseül, s bizonyára ebből a kedvelése folytán az, amely Hugo a S Victore-ról beszél; ez annál könnyebben történhetett, mert Hugo doctor életrajza is elmondja, hogy előkelő családból született és szülei akarata ellen vonult kolostorba. Név nélkül mondja el a példát a *Promptuarium* is, valamint nálunk a Bod- és Lobkovitz-kódexnek egymással párhuzamos része. A Hugóra vonatkoztatott változatnak az újabb szakirodalomban sem találok sehol nyomát. (V. ö. Klapper, *Erzählungen des Mittelalters*, 185. sz.) Megvan azonban Michael de Ungariának már említett VIII. beszédében. A magyar szöveg mindenben, még a bevezető szavakban is, megegyezik ezzel, sőt hozzáfűrdít még néhány sort a beszéd fejtegető részéből is egy idézettel együtt. Mintha későn vette volna észre, hogy magának a példának már vége; vagy talán közvetetlen ahhoz tartozó tanulságnak érezte.

Ezt igőn jól eszébe vötte vala a Hugo doctor, ki a királnak, az ő atyjának áldomása nélkül baráttá lőn, mely-t megtudván a királ, az ő atyja, bocsátta követőt a monostornak apátjához, mondván őneki, hogy ha az ő fiát őneki haza nem akarnája bocsátani, megégetetnéje a monostort. Legottan az apát, hogy ezt hallá, bocsátta az ifjúért és monda annak: «Én édes szerető fiam, Hugo, szükség tenékőd a te atyádhoz mennőd, mert egyébképen münket el akar vesztetni.» Kinek felele e Hugo: «Kérlek, hogy e dologban hagyjad, hogy én magam felelhessek meg az én atyámnak.» Melyet az apát megengegdvén, a királ a monostorba mene, kérvén az ő fiát az apáttul. Legottan az ifjú az ő atyjának eleibe járula és ilyen módissággal szóla őneki, mondván: «Én édes szerető atyám, egy törvényt vagyon a te országodban, és ha a törvényt kivesztheted és kitörhedd a te országodból, tahát kimegyök e szerzetből és tevéled ez világra megyök.» Kinek felele az atya: 'Mely az törvény, fiam?' Felele a fiú és monda, hogy az ifjú ollan hamar hal meg, miképpen a vén. Kinek monda az atya: «Ez törvényt én el nem törhetöm, mikoron ez légyön csak az isteni hatalom alatt.» Tahát

Istud bene consideravit Hugo de Sancto Victore. qui sine licentia regis, patris sui facius fuit religiosus. Quo comperto rex pater illius misit ad abbatem monasterii dicens, quod combureret monasterium, nisi vellet dimittere sibi suum filium. Statim abbas misit pro puero et dixit illi: Oportet te transire ad patrem tuum, quod aliter vult destruere nos. Cui respondit Hugo: Rogo, ut possim respondere patri meo in hac materia. Quo concesso accessit rex ad monasterium petens filium suum. Statim puer accedens coram patre suo isto modo eum allocutus est: Pater, est lex in regno tuo, et si potueris destruere illam legem, exhibeo religione et tecum ibo ad mundum. Cui pater respondit: Quae est illa lex? Respondit filius et dixit: quod tam cito moritur juvenis, sicut senex. Cui pater: Hanc legem destruere non possum, cum solum sit in potestate divina. Tunc dixit filius patri: Cum ergo moriar et nescio, quando, nec ubi, nec qua morte, praeparabo me ad illam mortem nunc suscipiendam. Quo audito rex recessit et filium suum in religione manere permisit. Quia igitur nullus scit, quando moritur, nec quomodo, nec ubi, sed certus est quilibet, quod moritur,

monda a fiú az atyának: «Azért, miérthogy meghalok és nem tudom, mikoron, sem holott, sem minémű halállal, szerzem én magamat a halálra mostan fogandóra. Melyet hallván a királ, elmene és az ő fiát hagyá a szerzetbe megmaradni. Azért, mert senki nem tudja, mikoron meghal, sem miképen, sem holott, de bizonyságos minden ember, hogy meghal, arra mondja sz-nt Bernáld doctor: semmi nincsen bizonyságosb a halálnál, sem valami bizonytalanb a halálnak órájánál.

cum inquit Bernardus: Nihil est certius morte, nec aliquid incertius hora mortis...

8—9. (248. l.) Anastasius martir és Nero császár példája Pelbártból a fejtegetés azonos helyén, csak — talán a mártír iránti tiszteletből — megfordított sorrendben.

10—11. (249. és 253. l.) A soha nem nevető királyról. (Tuba mortis). Világirodalmi szerepéről l. Oesterley *Gesta Romanorum* kiadása 143. fejezetéhez írt jegyzetét, Köhler, *Kleinere Schriften* II. k. 366—8. 565. lapját, Klapper, *Erzählungen des Mittelalters* 365. lapját s a tőlük említettek, a magyar adatokat Katona *Gesta*-kiadásában. A példázat két főtípusa közül az egyik Barlaam és Jozafát legendájából, a másik Jacobus a Vitriacótól és a Gestából terjedt el nyugaton: a másodiknak kialakulásában Damocles antik példájával való keveredésnek is része van. (A *Speculum morale* II. könyve 1. részének 4. distinctiója Dionysiusnak nevezi is a királyt!). A két típus közt egyik főkülönbség az, hogy a *Barlámban* az udvar népének nem tetszik a király magaviselete, s ők biztatják fel öccsét, kérdezze meg az okát, míg a másikban ez magától és minden egyéb előzmény nélkül fordul hozzá; amott a király végül udvaroncait is megleckézteti egy másik nevezetes próbával (a négy szekrény példája). A másik főkülönbség, hogy a *Barlámban* csak a halált hirdető harsona megfúvatásával ijeszti öccsét, míg a másikban minden előkészületet megtesz kivégzéséhez s a legszörnyűbb helyzetben vidám lakoma élvezését kívánja tőle. Ez utóbbi típus egyes változataiból ki is maradt a harsona megfúvása, így a Herolt 53. beszédében és a *Speculum exemplorum*-ban, meg a Bromyardnál találhatóból is, más tekintetben viszont néhol nyilvánvaló a két típus keveredése, így Bromyardnál (Homo 22.), Pelbártnál (De tempore, I. 39.). A Székelyudvarhelyi kódex mindkét szövege a Vitry-félének távoli leszármazottja, de az elsőnek befejező mondata a legendabelire emlékeztet, a másodiknak bevezető mondatában érdekes a halálra gondoló király gyakori gyónásának említése. (Pelbárt szerint is jámbor keresztény). Az a néhány sor, amely az első változat után, tőle pontokkal elkülönítve az embert rettentő négy dolgról szól, nyilván tanulságként hozzátartozik; a második

típushoz tartozó szövegekben a király sorolja el őket. Közvetlen eredetire egyelőre nem tudok rámutatni.

12. (261.) Látomás egy gazdag ember elkárhozásáról. Bevezető szavai a szentatyák életére utalnak. (L. *Vitae patrum* VI. 3., 14.) Herolt *Promptuarium*ában ez a «Mors malorum» című első példája. Oly pontosan, mint a fent idézettekben, egyik változattal sem egyezik a magyar szöveg: a legfontosabb többlet annak kiszínezése, mikép rántják ki az ördögök a testből a bűnös lelket. (Másutt is előfordul e fejezetben az elkárhozás részletesebb elképzelése az eddig ismert párhuzamos szövegekhez képest). Herolt csak annyit mond: «Et hoc dicentes rapuerunt animam eius», a *Vitae patrum* ezt sem; a magyarban: «És így-ekképen bocsátván az ő szájába és az ő szüvébe vas horgot és igön nagy sok fájdalommal az derekából kivonnák és pokolra vivék.»

13. (262. l.) Alamizsnás szent Jánosról, aki úgy emlékeztette magát a halálra, mint a 3. példában a császár. ~ Gyakori példa külön is. Pelbártnál is megvan (*Dé tempore*, Pars Paschalis 420.).

14. (266. l.) Egy sirásóról. Discipulus CXV. beszédéből:

...néminémű sérásó koporsót ásván, lele egy iszonyú rettenetős dohos emberi dögöt, testet teljest likakkal és menden likból iszonyú szörnyű féreg nyojtogatja vala ki az ő fejét. És megüté őtet a kapával, és legottan mend a férgek és a kégyók az ő fejüket bévonák, és ime a főből avagy az azyvelőből kezdé kijöni egy bufo béka és az ő nyelvéből egy veres béka és varas és csimaz.

H Quidam fossor fodiens sepulcrum invenit cadaver quoddam foraminibus plenum, et de quolibet foramine vermis se erigebat cum capite suo. Qui percussit super cadaver et omnes vermes capita sua retraxerunt et de lingua illius natus est serpens habens caudam venenosam in signum peccati linguae, de epate aspis in signum luxuriae, de cerebro bufo in signum superbiae.

A kódexirónak a testi halál egyetemes szörnyűsége a fontos itt, s azért elhagyja a bűnök felsorolását. Vízont ezt teszi hozzá a végén: «És ime megirattatott vala a koporsón: olyan valék, minémű vagy, illetén lesz, miképen én vagyok.» Ez az ókorból is ismeretes, a középkorban rendkívül népszerű sírfelirat¹ kissé más szöveggel a 279. lapon is ismétlődik. A *Disciplina Clericalis*ban épen a Nagy Sándor temetéséről szóló példa előtt egy filozófus olvas egy sírfeliratot, abban is benne van: «Sum, quod eris, quod es ipse fui.» Más szövegekben a szörend hasonlób, (pl. Bromyardnal: Gloria 44. stb.).

15 (267. l.) Egy ember három barátjáról. Ismét a legnagyobb világirodalmi jelentőségű példák egyike. (Változatairól l. Goedeke: *Everyman*, *Homulus*, *Hecastus*. — Oesterley, *Gesta Romanorum*, 129. és 238. sz. stb.). A mi szövegünk képviselte típusa ugyancsak Barlám és Jozafát legendájából terjedt el Európában. Míg ott való veszedelem ad alkalmat az igaz barát

¹ V. ö. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. 1911. 553—91.

megismerésére, a másik, nyugaton a *Disciplina clericalis* nyomán terjedő változat szerint az ifjú csak próbára teszi apja tanácsára vélt barátait; ez az utóbbi típus a *Gesta Romanorum* 129. fejezetében alakjában vált leginkább népszerűvé. A Székelyudvarhelyi kódex szövege a tölem ismert változatok közül a legendának a *Legenda aurea* kiadásaiba fölvetett késői kivonatos szövegéhez áll legközelebb, melynek első szavai a másik típushoz tartozó Gesta-beli változatot követik; (így minden lényeges mozzanatában egyező a Kazinczy-kódex megfelelő részével). Az említett latin szövegből még a Nyelvemléktárbeli közlés egy hibája is felismerhető és kijavítható: «Nem valloc *zot* zolnom te hozzad» áll ott, ahol a *Legenda aurea*ban: «Non habeo *os loquendi* ad te»; nyilván a fordításban is «zat» (olv. szát, azaz: száját) állt.

16. (273. l.) Nagy Sándor temetése. A *Disciplina clericalis* és a *Liber de proeliis* egyaránt csak nyolc mondását idézi a sirató bölcseknek, a *Gesta Romanorum* és mások csak hetet. A *Disciplina* legjobb szövegei szerint összesen 32-en voltak; némelyikben más szám szerepel. (V. ö. Hilka-Söderhjelm kritikai kiadását). Meg is okolják e változatok a bölcsek nagy számával, miért nem idézik valamennyinek mondását. Kódexünk 12-re teszi a bölcsek számát s nem restelli valamennyinek szavait idézni; azon, ami a közkeletű nyolcon fölül van, érezhető, hogy a teljesség kedvéért való toldás; hasonló szaporítás a *Disciplina* egyes szövegeiben is megfigyelhető, de a mondások mások. Lehet, hogy a kódexíró maga bővítette a példát azért, mert a halálnak 12 keserűségével kapcsolatban használja föl. (V. ö. egyébként Király, i. h.).

17. (275. l.) A 4. példának másik változata.

18. (276. l.) Egy pogány bölcsnek panasza egy ifjú császár koporsójánál.

19. (281. l.) Egy bűnös gazdag ifjú elkárhozása. Herolt CXV. beszédéből a fejtegetés azonos helyén; a fordítás hűsége a fent idézettekéhez hasonló.

20. (284. l.) Jézus leszáll egy jámbor halálához. Ez is ugyanonnan való (Herolt a *Promptuariumba* is fölveszi azonos szöveggel). Távollabbi őse a *Vitae patrum*ban Sisois apát haláláról szól; Pelbártnál ez a változat is megvan, egy a miénkhez hasonló is Meffret nyomán. A közvetlen eredetire is, a fordításnak egyrészt szolgálai módjára, másrészt talán a megértés bizonytalanságára is legjellemzőbb az első mondat: «Unde exemplum legitur, quod quidam devotus homo in obitus sui hora aspicientibus circumstantibus hominibus subito coepit hilarescere et pulcher, candidus apparere et in laeta verba prorumpere.» ~ «Annakokáért e mellé egy példa olvastatik, hogy némienemü ajtatos ember az ő halálának óráján az ötet nézőknek és környülállóknak (!) nagy hertelenséggel kezde megvidámulni

és az ő orcájában szépnek lenni és fejrnek, és vigasságos igéket szólni.»

21. (286. l.) A halni tanuló remete és a kalmár példája. Ugyanonnan, a fejtegetés megfelelő helyén. Kezdetét és végét l. a III. fejezet IV. részében.

22. (293. l.) Az ördög a jámbor vitéz betegségánál. Herolt CXXXV. beszédéből. A példa ősforrása Caesarius *Dialogus miraculorum* XII. könyvének 5. fejezete. Innen veszi Herolt, megrövidítvén, helymegjelölést és neveket részben elhagyván. A magyar teljesen vele egyező. Kezdeté és vége:

Továbbá úgy olvastatik Caesarius szőtt irásában(!), hogy néminemű vitéz, ki a szerzetősöknek igön nagy szolgálatot tészön vala, ez mikoron igön megbetegült volna és csak egyedül fekönnék az ő ágyasházában, pokolbeli ördög annak lábainál látás szerént megjelönek majom képében, szarvakat vallván, miképen az kecske... 297. l. Én ott es jelönnen valék, egem, holott Istennek fia meghala, egem, tahát én ülvén az keresztnek egyik ágán, tahát mire nem merészködtém volna ilyen nagy szent embernek halálára mennem.

Exemplum legitur in dialogo Caesarii, quod quidam miles, qui fuit religiosus multum obsequiosus, hic cum graviter infirmaretur solusque iaceret, diabolus illi ad pedes visibiliter apparuit adinstar simeae habens cornua caprina... Ego praesens fui, ubi filius Dei expiravit, sedens super brachium crucis: quare tunc non ad obitum auderem talis viri accedere.

Igen érdekes itt, mikép tesz túl a kódexíró eredetijén az ördögöt jellemző goromba beszéltetésben:

És az ördög felele öneki mondván: huszonegy esztendeig az nagy kénba volt, egem, de egy félszemű bába és néminemű tarkopasz, üprikopasz tetves mütölnök ötet a purgatoriumnak tüzéből elvevék, egem...

Ac daemon respondit sibi: XXI annis ille in poenis fuit, sed monocula et calvus quidam pediculosus nobis eum de poenis purgatorii abstulerunt...

Itt, miként oly sok kódexíróknál tapasztalható, alighanem épen a legjobban odaillő szó keresgélése csábította a szitkozódó szavak szaporítására.

23. (297. l.) Egy gonoszul, azaz a javulás szándéka nélkül gyónó pap elkárhozása. Megvan Heroltnak a szövegünkével egyező evangéliumi szakaszhoz füződő harmincadik nagybőjti beszédében, bizonyára Caesarius *Dialogusa* II. könyvének 15. fejezetéből. A magyar szöveg mindkettőnél sokkal rövidebb, de semmi olyan nincs benne, ami más változat felé mutatna. Valószínűleg Heroltból ismerte, de nem kereste ki, hanem emlékezetből mondta el.

24. (299. l.) A nagypénteken paráználkodó pap igaz töredelme. Herolt *Promptuariuma* 'Contritio' címszó alatt közli (C. 35.) Caesarius nyomán (*Dialogus* II. 24.). A példa elterjedéséről v. ö. Hilka jegyzetét a *Vaticum narrationum* kiadásában (1935. 21. sz.). A magyar szöveg itt is rövidebb, s feltűnő,

hogy néhány szava közelebb áll egy oly változathoz, amelyet Hervieux (*Les fabulistes latins* IV. 374.) a British Museum egy kéziratából közölt.

25. (300. l.) A tisztaságtartó, de ritkán gyónó szerzetesről. A kódex egyetlen Mária-csodája, egyébként a leggyakoribbak egyike. (V. ö. *Miraculorum B. Virginis Mariae* index. *Analecta Bollandiana* XXI. k. 252. sz. és az ott megjelölteket.) Herolt három változatban is elmondja (*Promptuarium* C22.—*Miracula Beatae Virginis* 61. és 98.), Pelbárt nagybőjti beszédeiben is két változata szerepel (Katona jegyzékéből mindkettő kimaradt), az egyik (I. 36 Q) Arnoldusra utal, miként Herolt első szövege, a másik (II. 45 R) Antoninus *Summajából* való s vele együtt hivatkozik a *Vitae patrumra*; ebben azonban nem találom. Az Antoninus-féle változathoz közelebb áll a magyar szöveg, mint a Herolt-félék bármelyikéhez, azt az egyet kivéve, hogy az vísióknak nyilvánítja a szerzetessel történeteket s nem valóságos csodának, mint a magyar és sok más. Pontosán egyező szöveget nem ismerek; talán emlékezetből készült.

26. (302 l.) Kódexirodalmunk egyik legszebb, amint Horváth János¹ írja, «a misztika egyik legnagyobb erényét tükrözőtető» példája a papról, aki a gyónni nem akaró uzsorás bűneiért a maga érdemeit ajánlja föl. A magyar szöveg fordulatokban gazdagabb az ismert latin változatoknál, kivált második, az uzsorás feloldozása után következő eseményeket előadó részében. Egyébként a példa elég gyakori, megvan Discipulusnál is (*Promptuarium* C 28), egyéb közkeletű gyűjtemények közül a *Speculum exemplorum*ban (IX. 40.) s innen Pelbártnál is (*De tempore* II. 7 G.). A magyar példa első része sokkal közelebb áll Discipulushoz; a másik változatban nem is uzsorásról, hanem bujálkodóról van szó, az is hiányzik benne, hogy a beteghez jutni is csak úgy tud a pap, hogy orvosnak mondja magát. Viszont Discipulusnál a gyóntató pap sorsáról nincsen szó, míg a *Speculum* és Pelbárt legalább annyit mond, hogy a megmentett bűnös megjelenik a remetének s azt mondja, hogy az érte hozott áldozatért érdemei kétszeresen számítanak. Bromyardnál (Mors, 138.) maga a pap jelenik meg halála után egy társának. A magyar szövegben a pap meggyónja a vikáriusnak a magára vállalt bűnöket, s a papja bűnein búsongó vikáriusnak jelenik meg az uzsorás lelke, elmondja a történeteket s megjósolja, hogy három nap múlva a pap is üdvözülni fog. Úgy látszik, a különböző változatok a pap sorsa felől is megnyugtató kiegészítés óhajából keletkeztek.

27. (307. l.) A könyörtelen, a bűnösöket gyűlölő pap elvárása.

¹ *A magyar irodalmi műveltség kezdetei* 213. l.

28. (U. o.) A gazdag fősvény és fia egymást átkozza a pokolban. Első, *Vitae patrum*-beli alakjában a másik, szerzetessé lett fiú látomása. Egy másik, egyébként a magyarhoz közelebb álló változatban a látomás szemlélője utóbb azt is látja, amint egy üdvözült apa és fia áldja egymást. A *Speculum exemplorum* mindkettőt egymás után közli. (IX. 213—4); az elsőt Peibárt is elmondja egyik nagyobbíti beszédében (I 6 F), míg Herolt *Promptuarium*-ában a másik, a magyarhoz közelebb álló változat van meg (P 19); a magyar szöveg néhány szava még közelebb áll Martinus Polonus *Promptuarium exemplorum*-ához (II. k.); ott is csak a pokolbeli rész van meg, mint a magyarban. A pokoli sceneria dolgában a magyar épügy felülmulja az említett szövegeket, mint az ugyancsak látomásszerű 12. példánál láttuk.

29. (309.) A szeretőjéhez menő ifjút elviszi az ördög. Egészében egyező szöveget nem ismerek. (Egy gyakori példa hasonlóan kezdődik, de aztán Mária megszabadítja az öt tisztelő bűnöst). Ehhez fűzi a kódex Szent Imre említését.

30. (310.) Az ördög vallomása szerint az átok bűne juttat legtöbb embert kárhozatra. A Geilernél és Paulinál előforduló hasonló, de más bünt említő példákról l. Bolte jegyzetét a *Schimpf und Ernst* 177. és 200. darabjához.

31. (310. l.) Szent Tamás megkísértetése. Legendájának bővebb változatából való, míg pl. a *Legenda aurea*-beli csak céloz rá. Közli a *Speculum exemplorum*-nak a szentek életéből merítő része is. (VIII. 94.)

B) Az engedelmességről:

32. (314. l.) Látomás az engedelmesek kivételes túlvilági dicsőségéről. Míg a kódexnek a halálról szóló példái közül a *Vitae patrum*-ból eredők mind más szöveghez állanak közelebb, ennek szövege hasonlóbb a *Vitae patrum*-beli összöveghez, mint bármely más tölem ismert változathoz, köztük a Herolt LVI. beszédében vagy a *Liber eruditionis religiosorum*-ban, a szerzetből való kitérésről szóló rész forrásában, foglalathoz (V. 1. l.). Minthogy a *Vitae patrum* a középkor végén legsűrűbben nyomtatott és kolostorokban legtöbbet forgatott könyvek közé tartozott, épen nem valószínű, hogy a kódex e részének írója belőle merítette; de az is lehet, hogy oly szöveget fordít, amely szószerint idézte. A példa kezdete és vége:

Példánk vagon az szent atyáknak életiben, hogy egy vén atya imezt mondja vala, hogy valamely ember az ő lelki fejedelmének akarattja alá adandja ön akarattját, nagyobb érdemét veszí, hogynem azmint azki csak önnönmaga az pusztában lakozik, mert az csak az ön akarattjára kötí önmagát, de amaz minden akarattját ötölle el-

Vitae patrum V. 14., 19. (Migne 73. k 952. hasáb): Dixit quidam senex: Quia frater, qui ad obedientiam Patris spiritualis animam dederit, majorem mercedem habet, quam ille, qui solus in eremo recesserit. Dicebat autem: Quia narravit aliquis Patrum vidisse se quattuor ordines in coelo... Hic autem ordo, qui se ad obediendum

vetvén, kötelezi magát az ő lelki fejedelmének parancsolatjára. Mégis ez mellé ilyen példa olvastatik, hogy egy az régi szentatyák közül láta mennyországban négyrendbeli embereket... De azok, kik engedelmességre kötelezték önmagokat, az ön tulajdon akarattokat tőlök elvetették, annakokáért azok nagyobb dicsőséget vallnak.

dedit, omnes voluntates suas abiiciens... propterea et majorem gloriam aliis habet.

33. (316. l.) Pál apát orozzlánganét hozat engedelmes tanítványával. A *Vitae patrum* V. könyve 14. fejezetének 4. példája (kevésbé egyező szöveggel a III. k. 27. fejezetében is); onnan Herolt *Promptuarium*ában is az Obedientia címszó alatt (O 11.).

34. (318. l.) Az engedelmességből öntözött «aszufa» gyümölcsöt terem. A *Vitae patrum* V. könyve 14. fejezetének az előbbit megelőző 3. példája, (kevésbé egyező szöveggel IV. 12. is); szó szerint onnan a *Speculum exemplorum*ban is megvan (II. 159.). Az előbbivel együtt közkeletű példája az engedelmességnek.

35. (319. l.) Látomás az engedetlen szerzetes lelkének kinjáról. Alaki szempontból (két útonjáró szerzetes közös látomása) ez is rokon a *Vitae patrum* több példájával, de közeli rokonát nem ismerem.

C) A szerzetelhagyás példái:

36. (328.) Egy szerzetelhagyottnak az előbbivel rokon látomása.

37. (333. l.) János evangélista legendájának a két megtértített testvérrel szóló része az elmélkedés forrásából, azonos helyen. Ugyanonnan 38. (335. l.) a bárkából kibocsátott galamb és holló példája.

39. (337. l.) Az ördög remeteségre, majd világi életre csábítja a jámbor szerzetest. A *Vitae patrum*ból ered (V. 7., 24.); párhuzamok jegyzékét l. Bolténak Pauli egy kéziratot beszédéből való szöveghez irt jegyzetében (*Schimpf und Ernst*. II. 1924. 446. l.); megvan az ott említettek kivül a *Speculum exemplorum*nak a *Vitae patrum*ból vett részében (II. 124.), továbbá Herolt 140. beszédében; a magyar szöveg néhány apróság dolgában ehhez áll legközelebb. (Pl. *Vitae patrum*: «coepit omne opus monasterii perfecte perficere et jejunare cotidie... — Herolt: «coepit deo ferventer servire in jejuniis et orationibus.» — A kódex: «Kezde ő ott az Úristennek víg buzgó lélekkel szolgálni bűjtökben és imádságokban»).

40. (355. l.) A kolostort elhagyni készülő ifjút anyjának lelke a pokolbeli kinok bemutatásával maradásra bírja. A *Speculum exemplorum* (IX. 87.) a *Liber de septem donisra* hivatkozva

közli. (Maior J. Speculum-kiadása szerint közvetlen forrása Nicolaus de Dynkelspül.)

Az elmélkedő részekkel együtt fordított példákon kívül tehát ugyancsak Herolt más beszédei és *Promptuariuma*, Michael de Ungaria VIII. beszéde, a *Legenda aurea*, továbbá kivált az engedelmesség példáinál a *Vitae patrum* jelölhető meg oly valószínű közvetlen forrásul, amelyből a kódex írói a szó szoros értelmében fordítottak; azoknak egy részéről, amelyekkel pontosan egyező szöveget nem sikerült eddig találni, föltehető az is, hogy emlékezetből mondta el, kivált ahol különböző változatok részletei találhatóak nála; oly példák is akadtak, amelyeknek közvetlen forrását csak azért bajos megjelölni, mert a változatok közt jellegzetes eltérés nincs.

A szó teljes értelmében fordított és megjelölhető forrású példák szövegében az eredetitől való eltérés csak annyi és oly természetű, mint a fejtegető részekben. Kivált a halálról szóló részre jellemző itt is a gyöngédség, pl. Hugo doctor és apátja beszéltetésében. Talán az apácaolvasó kedvéért van az is, hogy amint a Prosper-idézetben az úr mellé a szolgán kívül az asszonyt is odateszi, Hugo apján kívül anyját is megemlíti, sőt az is, hogy Jézussal Mária is leszáll az üdvözülő jámbor halottas ágyához.

*

A tudós skolasztika érvelésével megrakott, de már a klaszszikusokat is a szokottnál bővebben és többoldalúan idéző XV. századvégi katekizmus fordítása, egy evangéliumi szakaszhoz fűződő prédikációkból összeszőtt elmélkedés a halálról, amely a középkor végére általában s a ferences penitenciahirdetésre különösen jellemző módon a kérdés legriasztóbb vonatkozásait emeli ki, egy rövid fejtegetés a szerzetesi engedelmességről s végül egy XIII. századi, de csak a XVI. század kezdetén s ekkor sűrűn nyomtatott szerzetesi útmutatónak a szerzet elhagyásától óvó része: ime ezek Nyujtódi Judit soror bátyja kezdette könyvének elmélkedő részei. Bár András fráter munkáját mások folytatták s nem tudhatni, volt-e ebben csak utasításokkal is része, közös szellem, közös cél hatja át az egészet: megadni mindazt, amire leginkább szüksége van az előírt s így a kolostorban bizonyára régóta meglevő szövegeken kívül: saját szentjének életét, a hit főtanításait és azt, ami a korfordulón sokszorosán jelentkező csábításokkal szemben leginkább megtarthatja a szerzetben, leginkább elriaszthatja a mulandó és veszedelmes világtól s ezzel biztosíthatja számára az örök boldogságot; ezt a célt szolgálják a halál és bűnbánat, az engedelmesség és az apostasia intő és elriasztó példái is.

WALDAPFEL JÓZSEF.